

Звіт про свободу віросповідання

18 грудня Державний департамент США оприлюднив п'ятий щорічний звіт про свободу віросповідання, у якому проаналізовано "стан свободи віросповідання у країнах світу". Документ складається з 192 звітів по окремим країнам та регіонам.

Незалежно від нашого віросповідання, всіх американців об'єднує наша свобода віросповідання. Свобода слова, преси, релігії - це могутнє джерело сили нашої нації та її основоположний принцип, це право затверджене у Першій Поправці до Конституції США. Це також керівний принцип зовнішньої політики США, і важлива частина нашого завдання тут, у Державному Департаменті США та у Посольстві Сполучених Штатів Америки у Києві. Це важливе питання, і на нашу думку, це важливий звіт.

Зокрема, у звіті йдеться про те, що в Україні Конституція 1996 року та закон про свободу совісті 1991 року у цілому визнають ці права. На практиці, однак, виникли деякі проблеми на місцевому рівні, часто спричинені тим, що місцеві урядовці ставали на бік одної з сторін у конфліктах між релігійними організаціями. Виникала значна кількість релігійних груп всіх віросповідань, однак деякі посадові особи часом перешкоджали спробам меншості або нетрадиційних релігійних груп зареєструватися та купувати чи брати в оренду нерухомість/майно.

Протягом періоду, який охоплює даний звіт, не відбулося змін щодо визнання релігійної свободи. Продовжувалися проблеми стосовно реєстрації груп та організацій та повернення майна; однак, уряд продовжував сприяти реституції деякої релігійної та церковної власності.

Загалом дружні стосунки між віруючими різних релігій у суспільстві сприяли релігійній свободі; однак, були деякі винятки, зокрема серед лідерів ворогуючих гілок/конфесій одного віросповідання. Траплялись також окремі випадки антисемітських та анти ісламських настроїв. Всеукраїнська рада церков та релігійних організацій надала можливість та місце для вирішення суперечок та обговорення відповідного законодавства.

Уряд США обговорює питання свободи релігії з урядом України в контексті загального міждержавного діалогу та політики розвитку прав людини.

Державний департамент США

Україна

Міжнародний звіт з питань свободи релігії - 2003

Випущений Бюро з питань демократії, прав людини та праці

Конституція 1996 року та Закон про свободу совісті 1991 року забезпечує свободу релігії, і уряд, зазвичай, на практиці поважає це право; проте мали місце певні проблеми на місцевому рівні, які часто були викликані тим, що місцеві урядовці займали чийсь конкретний бік у конфліктах між релігійними організаціями. Релігійні групи, належні до всіх вір, процвітали; але деякі місцеві урядовці часом перешкоджали спробам меншин і представників нетрадиційних релігій реєструватися і купувати чи орендувати власність.

За період, що його покриває цей звіт, не відбулося жодних змін у статусі поваги до релігійної свободи. Залишились актуальними питання реєстрації та відновлення прав на власність; але уряд продовжував сприяти поверненню конкретної власності.

В цілому дружні взаємини між віруючими у суспільстві роблять свій позитивний внесок у питання про релігійну свободу; але мали місце винятки, особливо серед лідерів конкурентних розгалужень однієї і тієї самої віри. Зустрічались окремі випадки антисемітизму й антиісламських настроїв. Всеукраїнська Рада церков та релігійних організацій провела форум, покликаний вирішити суперечки та обговорити відповідне законодавство.

Уряд Сполучених Штатів Америки обговорює питання релігійної свободи з [українським] урядом у контексті їхнього загального діалогу та політики забезпечення прав людини.

Розділ I. Релігійна демографія

Загальна площа країни становить 233 088 квадратних миль, а її населення - 48,4 млн. Оцінка кількості тих, хто вважає себе віруючими, широко варіюється. Загальнонаціональне опитування, проведене у 2001 році дослідницьким центром SOЦИС, виявило, що більш ніж 40 відсотків громадян визнали себе атеїстами; проте опитування 1200 українців, проведене у кінці 2002 року неурядовою організацією "Регіональні ініціативи", показало, що тільки 4 відсотки назвали себе атеїстами, тоді як 65 відсотків сказали, що вони віруючі. Релігійна практика найпотужніша у західній частині країни. У 1991 році тут було 13 019 зареєстрованих релігійних громад. За даними на січень таких громад було вже 27 446.

Більш ніж 90 відсотків релігійно активних громадян - християни, більшість з яких є православними. Приблизно 10 відсотків всього населення - члени Української греко-католицької церкви, яку іноді називають ще уніатською, візантійською або церквою східного обряду. Прихильниками римо-католицької церкви називають себе 1 млн. громадян, або приблизно 2 відсотки всього населення. Існують невеликі, але вагомні групи іудеїв та мусульман, так само як і громади баптистів, адвентистів сьомого дня, християн-євангелістів, прихильників Церкви Ісуса Христа святих останніх днів (мормонів) та свідків Єгови, що постійно зростають.

Більшість громадян ідентифікують себе як православні християни однієї з трьох церков. Українська православна церква (УПЦ) Московського патріархату - найбільша цілісна релігійна спільнота і найбільша з православних церков країни. Церква має 10 040 зареєстрованих громад, більшість із яких розташовано в центральному, південному та східному регіонах. Митрополит Київський Володимир (Сабодан) очолює церкву всередині країни.

Українська православна церква (УПЦ) Київського патріархату сформувалася після здобуття незалежності. З 1995 року її очолює патріарх Філарет (Денисенко), який свого часу був російським православним митрополитом Києва і всієї України. Представники Київського патріархату УПЦ становлять 3 196 зареєстрованих приходів, і приблизно 60 відсотків із них розташовані у західній частині країни.

Українська автокефальна православна церква (УАПЦ) - найменша з трьох основних православних церков країни; вона була заснована у 1919 році в Києві. Оголошена незаконною Сталінім у 1933 році, церква вижила протягом радянських часів в основному завдяки українській діаспорі. Її було легалізовано 1989 року, і зараз вона налічує 1 110 зареєстрованих громад, більшість із яких розташовані у західних регіонах країни. В інтересах майбутньої можливої консолідації православних церков України вона не взяла імені патріарха заради вшанування пам'яті покійного патріарха Димитрія. УАПЦ очолює Тернопільський і Подільський митрополит Мефодій.

Прихильники Української греко-католицької церкви становлять другу найбільшу групу віруючих після християнських православних церков. Брестська рада у 1596 році утворила церкву, яка об'єднала православних і римо-католиків. Ця церква проводить візантійську (православну) літургію, але повністю підпорядковується Папі. Радянський режим примушував Українську греко-католицьку церкву знову возз'єднатися з Православною церквою після Другої світової війни; проте вона вижила в підпіллі всередині країни і в діаспорі. Легалізована у 1989 році, Українська греко-католицька церква на 1 січня налічувала 3334 зареєстрованих громад. Її членами є більшість віруючих західного регіону і приблизно 10 відсотків населення в цілому, або приблизно 4,5-5 млн. чоловік. Главою церкви є кардинал Любомир Гузар, верховний архієпископ Львова.

Римо-католицька церква традиційно пов'язується з історичними зонами проживання громадян польського походження, які в основному мешкають у центральному та західному регіонах. Римо-католицька церква, яку очолює кардинал Маріан Яворський, львівський архієпископ, налічує 847 зареєстрованих громад, що обслуговують приблизно 2 відсотки населення.

Іудейська громада на території країни має довгу історію. Багато євреїв загинуло під час Голокосту, і чимало інших стали жертвами радянських репресій. Кількість цих жертв можна порівняти із сьогодишньою кількістю єврейського населення. Відповідно до даних Державного комітету статистики, єврейське населення під час перепису 2001 року становило 103 600 чоловік, хоча деякі іноземні експерти називають цифру 300 000. Експерти свідчать, що 35-40 відсотків єврейського населення ведуть активне обцинне життя; зареєстровано 262 іудейські громади.

Єврейське населення стикається з певними демографічними труднощами. Еміграція в Ізраїль та на Захід протягом останніх років зменшувала кількість єврейського населення щороку на 20-30 тисяч. До того ж, середній вік єврея в країні становить 60 років; учені та місцеві єврейські лідери підраховали, що на одне народження в межах громади припадає 12 смертей. Незважаючи на ці демографічні показники, єврейське життя продовжує процвітати, щороку реєструються нові громади відповідно до зростання пропорції євреїв, які відправляють обряди своєї віри (завдяки зростанню кількості рабинів, котрі після здобуття незалежності приїжджають сюди з Ізраїлю та інших країн), і збільшення кількості людей, які відкрито хочуть ідентифікувати себе як євреї. Більшість євреїв, що дотримуються віри, - ортодокси. Головний рабин усіх ортодоксальних церков - Яков дов Блайх, належний до Карлін-Столинської гілки хасидизму. Водночас продовжує зростати менш численний, Прогресивний (Реформістський) іудейський рух, що на кінець періоду, описаного у цьому звіті, налічував 47 громад. Головний рабин Прогресивного руху - рабин Александр Духовний. У 2001 році в Ужгороді розпочала свою діяльність Консервативна єврейська конгрегація. У Дніпропетровську має свою конгрегацію рабин Шмуель Камінецький, що представляє рух Шабад Любавич.

Іслам також віками присутній на території країни. Шейх Тамім Ахмед Мохаммед Мутач, голова Духовного директорату мусульман в Україні і представник Всеукраїнського комітету, стверджує, що мусульманська громада налічує 2 млн. членів, хоча інші підрахунки подають набагато нижчі цифри. Існує 462 зареєстровані мусульманські громади. Шейх Тамім відзначає, що приблизно 50 000 мусульман - переважно іноземців - живуть у Києві. Багато мусульман у країні - кримські татари. Кримських татар було насильницьким шляхом депортовано з Криму в 1944 році, але з 1989 року вони почали повертатися. Приблизно 267 000 чоловік, або 12 відсотків населення Криму становлять кримські татари. Лідером мусульман Криму є Муфтії Еміралі Аблаєв.

За роки, що минули від здобуття незалежності, зросла кількість протестантських церков. Мабуть, найбільшою групою є баптисти-євангелісти, представлені більш ніж 140 000 членами у приблизно 2270 громадах. Інші громади, що зростають, - це адвентисти сьомого дня, п'ятдесятники, мормони, свідки Єгови та християни-євангелісти. З'явилися також нові громади - лютерани, кальвіністи, англіканці, пресвітеріани, методисти та інші.

Зростання кількості громад, що являють собою нетрадиційні релігійні рухи, свідчить про свободу релігії в країні. На 1 липня, за даними Державного комітету у справах релігій, було зареєстровано 39 громад свідомості Крішни, 42 буддистські громади і 13 громад Багаї.

Зарубіжні релігійні діячі активно працюють у багатьох церквах і сектах. Вони відіграють особливо активну роль у протестантських та мормонських громадах, зростанню яких в основному сприяла їхня місіонерська діяльність. Іудейська громада також залежить від зарубіжних релігійних діячів; багато рабинів не є українськими громадянами. У 2002 році сюди приїхали 12 203 зарубіжних релігійних діячів. У перші 6 місяців 2003 року за релігійними візами до країни в'їхало 5622 особи.

Розділ II. Стан свободи релігії

Юридичний/політичний аспект

Конституція 1996 року та Закон 1991 року про свободу совісті забезпечують свободу релігії, й уряд в цілому поважає ці права на практиці; проте деякі меншини і нетрадиційні релігійні групи стикалися з труднощами при реєстрації і купівлі чи оренді власності.

Закон фактично вимагає, щоб усі релігійні організації реєструвалися державою. Державний комітет у справах релігій відповідає за зв'язок із релігійними організаціями і за виконання державної політики у сфері релігії. Головний офіс Комітету розташований в Києві; Комітет має представників у всіх регіональних центрах, а також в автономних містах Києві та Севастополі. Кожна релігійна організація, до складу якої входить більше ніж 10 дорослих членів, повинна зареєструвати свої догмати і статут у місцевій чи державній організації, щоб отримати статус "юридичної особи", необхідний для багатьох видів економічної діяльності, зокрема видавничої і банківської, та для проведення майнових трансакцій. Реєстрація також необхідна для повернення церковної власності. Національні організації повинні реєструватися в Державному комітеті у справах релігій, а потім кожна місцева філія має зареєструватися в місцевому відділенні Комітету в тому регіоні, де вона розташована. Згідно із законом, процес реєстрації мусить займати 1 місяць або 3 місяці, якщо Комітет звертається по експертний висновок щодо легальності групи, яка подається на реєстрацію. Відповідно до правил Комітету, тривалість періоду реєстрації становить в середньому 3 місяці. Реєстрація може зайняти 6

місяців у тих випадках, коли Комітет потребує додаткової експертної оцінки. Відмову у реєстрації може бути оскаржено в суді. На додаток до реєстрування релігійних організацій місцеві відділення Комітету стежать за тим, щоб діяльність цих організацій відповідала букві закону.

Державний комітет у справах релігій часто проводить консультації з Всеукраїнською Радою, члени якої репрезентують віри більш ніж 90 відсотків релігійно активного населення. Всеукраїнська Рада засідає кожні 2 чи 3 місяці; її голови міняються шляхом ротації. Її повноважні члени також використовують засідання Ради як можливість обговорення потенційних проблем між різними віросповіданнями. Рада також забезпечує проведення форуму, на якому релігійні організації можуть консультиватися з урядом щодо проектів відповідних законів. Члени Ради провели обговорення з питань подальшого вдосконалення законодавства щодо церковно-державних взаємин. Окреме засідання стосувалося впровадження прийнятої у березні 2002 року президентської постанови з питань релігії. Прогресивна іудейська громада повідомила, що її прохання про реєстрацію в Харкові було схвалено аж через рік після подання.

Парламентом не було вжито жодних дій щодо проекту поправок до Закону про релігію, поданого на розгляд урядом у червні 2002 року і ще раз поданого у травні. Члени релігійної спільноти висловили невдоволення певними аспектами законодавства.

Державної релігії не існує. Українська православна церква Московського патріархату та Українська греко-католицька церква тяжують до панування на сході й на заході країни, відповідно й деякі релігійні лідери стверджують, що місцеві урядовці на сході й заході підтримують домінуючі конфесії. Кожна з головних релігій і багато менших відстоюють свою присутність у всіх частинах країни. Центральний уряд висловлюється на користь об'єднання православних церков країни; він намагається ставитись до всіх православних церков однаково.

Офіційно релігію має бути відділено від програми загальноосвітньої школи; однак уряд намагається впровадити в школах уроки "базової християнської етики". Іудейські лідери підтримали викладання етики й цивільного права в школах, водночас наполягаючи на тому, щоб підхід до цих предметів не був вузьким. Всеукраїнська Рада сформувала робочу групу для обговорення цих питань; проте рішення ще й досі не прийнято. Православні символи і церемоніали також повсякденно використовуються у збройних силах. Школи, якими опікуються релігійні громади, можуть включати і включають у свою діяльність релігійну освіту як позапрограмну.

Країна офіційно святкує численні релігійні свята, зокрема Різдво, Великдень, Трійцю, у відповідності з Юліанським календарем, спільним для православних і греко-католиків.

Відповідно до діючих законів, релігійні організації мають привілейований статус як єдині організації, яким дозволено добиватися повернення майна, конфіскованого радянським режимом. За період, описаний цим звітом, суб'єктом реституції були тільки будівлі та об'єкти першої необхідності для релігійних культів. Громади повинні звертатися до регіональної влади. Хоча розгляд такої заяви повинен бути завершений протягом місяця, нерідко це забирає набагато більше часу. Згідно з інформацією Державного комітету у справах релігій, протягом 2002 року уряд передав у власність релігійним громадам 187 будівель, які з самого початку були збудовані як місця для відправи релігійних культів; а всього з 1991 року - з часу здобуття незалежності - таких будівель було повернуто 8776. До того ж протягом 2002 року релігійні громади отримали у власність 358 приміщень (тобто будівель або частин будівель), перетворених на місця культових відправ, та ще 524 релігійні будівлі, не призначені для богослужінь, такі як колишні релігійні школи, лікарні та церковні резиденції; усього ж із часу здобуття незалежності таких приміщень було повернуто відповідно 2338 і 1313. Суперечки всередині громад за конкретне майно ускладнюють питання реституції, як для деяких християнських, так і для деяких іудейських общин. Повільний темп реституції був також наслідком важкої економічної ситуації в країні, яка жорстко обмежила кошти, потрібні для переміщення тих осіб чи організацій, які тимчасово заволоділи церковною власністю. Деякі групи вказують на прогрес у питанні повернення власності, тоді як інші скаржаться на брак такого прогресу.

27 вересня, згідно з розпорядженням Президента Кучми, Кабінет Міністрів схвалив план дій, розроблений для повернення релігійних будівель тим релігійним організаціям, що володіли ними раніше. За розпорядженням Кабінету Міністрів, робоча група працює в Києві і врегульовує проблеми, пов'язані з використанням приміщень і території Вищої й Нижчої Лаври Києво-Печерського Національного історичного й архітектурного заповідника і чоловічого монастиря Успіння Богородиці. Уряд також шукає механізмів для того, щоб повернути колишнім власникам такі церковні приміщення й майно: монастирі Святого Іони, Святих Флора і Лавра та Святого Пантелеймона, монастир Почаївська Лавра в Тернопільській області, Одеську Теологічну семінарію та інші.

Власністю уряду є Михайлівський собор, Андріївська Церква та Верхній монастир Печерської Лаври у Києві. Держава сказала, що зберігатиме їх у своїй власності доти, доки не відбудеться об'єднання українських православних церков. А доти Українська православна церква Київського патріархату може проводити богослужіння у Михайлівському соборі по неділях і вихідних днях, тоді як у розпорядженні Української автокефальної церкви та Української православної церкви Московського патріархату лишаються Андріївська церква та Печерська Лавра.

Державний комітет у справах релігій також брав участь у розробці проекту Закону про поправки до Земельного кодексу, який забезпечить релігійним організаціям постійне право на землекористування; закон не було введено в дію до кінця періоду, описаного цим звітом. Державний комітет у справах релігій також брав участь у розробці проекту закону про пенсійне забезпечення духовництва, церковних сторожів та осіб, що займали виборні посади в релігійних організаціях перед прийняттям Закону про свободу совісті й релігійних організацій.

Обмеження свободи релігії

Урядова політика і практика загалом підтримує свободу релігійної діяльності. Уряд продовжував сприяти будівництву приміщень, призначених для богослужінь, визначаючи розташування земельних ділянок для їх спорудження і повертаючи релігійні будівлі їхнім законним власникам; проте члени численних громад описували труднощі у спілкуванні з муніципальними адміністраціями Києва та інших великих міст, коли йшлося про отримання дозволу на землю та будівництво, - проблеми, що не обмежуються питаннями релігійних груп. Уряд продовжує повертати власність, експропрійовану протягом радянського періоду, релігійним групам; але не всі групи розцінюють темпи реституції як позитивні, і всі головні релігійні громади продовжують висувати величезні вимоги щодо повернення свого майна.

Закон обмежує діяльність "немісцевих" релігійних організацій, що базуються за кордоном (під "місцевими релігіями" маються на увазі православна, греко-католицька та іудейська), і суворо визначає дозволена діяльність духовництва, проповідників, учителів та інших представників іноземних релігійних організацій, які не є українськими громадянами; але на практиці не було повідомлень про те, що уряд використовував закон для того, щоб обмежити діяльність немісцевих релігійних організацій. Візи для релігійних діячів видаються за наявності запрошення від зареєстрованих українських релігійних організацій і дозволу Державного комітету у справах релігій. Ці діячі можуть проповідувати, проводити релігійні обряди або вести іншу канонічну діяльність "тільки у тих релігійних організаціях, які запросили їх в Україну, і з офіційного дозволу державного органу, що зареєстрував догмати і статут відповідної релігійної організації". Згідно з даними Державного комітету у справах релігій, у минулі роки кількість відмов у наданні релігійних віз становила менш ніж півпроцента у порівнянні із кількістю заяв на отримання таких віз; відмови ці було спричинено в основному тим, що заявники неправильно заповняли форми. За період, що його описує цей звіт, інформації про відмову у релігійних візах не надходило.

Представники Прогресивної іудейської громади скаржаться, що місцева влада і керівництво Шабад Любавич робили заяви проти їхньої спільноти у місцевій пресі, тоді, коли вона організовувала свої общини в Дніпропетровську. Прогресивна іудейська громада скаржиться не лише на те, що дніпропетровська община "Шабад" перешкоджає реєстрації будь-яких іудейських громад, крім своєї власної, у названому регіоні, але також на те, що під тиском з боку Шабад Любавич їй було відмовлено в реєстрації у Дніпропетровську. Прогресивна громада подала заявку про реєстрацію у 2002 році. Дніпропетровськ був домівкою батька Любавицького ребе, Менахема Шнеєрсона; проте керівники Шабад Любавич заявляють, що вони насправді сприяли намірам Прогресивної іудейської громади створити дві громади у Дніпропетровській області і потім підтримували ці громади фінансово. Прогресивна іудейська громада також повідомляє, що її було зареєстровано в Харкові аж через рік після подання заявки.

Представники мусульманської спільноти стверджують, що вони не можуть зареєструвати свою громаду в Харкові протягом останніх 11 років. Місцева міліція часто перевіряє документи у мусульман, особливо в Харкові й Полтаві. Вони піднімали це питання перед Адміністрацією Президента і Державним комітетом у справах релігій. Лідери ісламської громади висловлюють невдоволення тим, що Міністерство освіти досі зареєструвало лише одну ісламську школу. Ці лідери збираються й далі працювати з Державним комітетом у справах релігій, щоб зареєструвати свої початкові та середні школи. На 30 червня існували ісламські університети у Києві та Донецьку. Вони були засновані Державним комітетом у справах релігій і зареєстровані як релігійні інституції. Мусульманська община в Миколаєві безуспішно намагається отримати дозвіл на використання старої мечеті.

Хоча євангелічні групи в минулому висловлювали занепокоєння можливою урядовою дискримінацією окремих віруючих немісцевих релігій, однак євангелічні лідери повідомляють, що члени їхньої громади не скаржилися на подібну дискримінацію протягом періоду, що описується у цьому звіті.

У грудні 2002 року Суворовський районний суд розпорядився закрити церкву п'ятдесятників у Херсоні за служби, які проводилися там надворі у попередніх червні й липні без дозволу місцевої влади. Члени церкви виконали це розпорядження і приєдналися до іншої п'ятдесятницької церкви; проте це можна розглядати як окремих випадок, тому що дозвіл на проведення богослужінь надворі, як правило, надається.

Урядовці співпрацюють із членами громади свідків Єгови, щоб полегшити підготовку до головного міжнародного з'їзду цієї церкви, який має відбутися в Києві у серпні.

Було проведено ряд адміністративних заходів, спрямованих на підтримку паломництва до стопи апостола Андрія Первозванного. Стопу було привезено з Греції і через кілька днів її перебування в країні повернено назад до Греції в кінці червня.

Разом із Міністерством іноземних справ, Міністерством внутрішніх справ, Державним комітетом охорони кордону, Державною митною службою, Державним комітетом у справах туризму та іншими агенціями Державний комітет у справах релігій провів кілька робочих зустрічей, в тому числі на місцях, щоб підтримати паломництво євреїв до місця поховання цадика Нахмана в Умані, Черкаська область. Це паломництво очікується в кінці вересня.

Представники Української автокефальної православної церкви відзначали труднощі у проведенні релігійних відправ для солдатів і висловлювали протест проти необхідності отримувати дозвіл для пастирської діяльності у тюрмах від тюремних капеланів Московського патріархату. У проведенні цих процедур не відбулося ніяких змін протягом періоду, що його охоплює цей звіт.

Тривають звинувачення в неналежному використанні церковної землі. Місцеві посадовці у західному окрузі Володимира-Волинського продовжують дозволяти спорудження житлових будинків на місці старого єврейського кладовища, незважаючи на судову постанову від 17 грудня, згідно з якою будівництво повинно бути зупинено, і на лист Міністерства культури і мистецтв, у якому викладено прохання про припинення будівництва, поки судову справу не буде остаточно вирішено. Місцева влада відмовилась виконувати відповідні судові рішення. Незважаючи на прохання Римо-католицької церкви, уряд не передав їй у власність собор Святого Миколая у Києві. Церква використовує собор по вихідних та під час головних релігійних свят.

Іноді місцеві уряди в регіонах, де традиційно домінує та чи інша релігійна група, дискримінують своїх конкурентів у питаннях повернення власності чи надання реєстрації. Представники Української православної церкви Київського патріархату, Української автокефальної православної церкви та Української греко-католицької церкви стверджують, що уряд надає перевагу Українській православній церкві Московського патріархату на сході. Представники римо-католиків стверджують, що уряд дискримінує їх на користь трьох православних церков. Представники Московського патріархату скаржаться, що віруючі їхньої конфесії у Львові та інших західноукраїнських містах перебувають під значним тиском. Представники Київського патріархату вказували на відмову місцевої влади повернути їм собори у Харкові та Житомирі і скаржилися, що деякі місцеві уряди в регіонах, де традиційно домінує Московський патріархат, зокрема в Одесі, Полтаві та кількох західних областях, навмисно гальмують реєстрацію конгрегацій, які перейшли з УПЦ Московського патріархату до УПЦ Київського патріархату. Хоча Київський патріархат намагався використати апеляційний процес після відмови у поверненні майна, однак жодну з апеляцій не задовольнили. Київський патріархат висловив занепокоєння тим, що місцеві посадовці у Полтаві регулювали перехід церкви від Київського до Московського патріархату. Представники римо-католиків висловили невдоволення тим, що їхні реституційні вимоги було відхилено у Сімферополі, Білій Церкві, Умані, Житомирі й Києві. Священики Російської православної церкви за кордоном скаржилися на тиск місцевої влади та Московського патріархату, які вимагали віддати церковну будівлю Московському патріархату.

Всі головні релігійні громади висувують величезні реституційні вимоги. Багато будівель, які є об'єктом реституції, зайняті - часто державними інституціями - або є історичними пам'ятками.

Немає даних про факти ув'язнення чи затримання за релігійними мотивами.

Насильницький перехід в інші релігії

Не надходило інформації про насильницький перехід в інші релігії, незважаючи на кілька випадків викрадення чи нелегального вивезення зі Сполучених Штатів Америки американських громадян або відмови цим громадянам у поверненні до Сполучених Штатів.

Вдосконалення та позитивний розвиток у питанні поваги до релігійної свободи

27 вересня 2002 року, згідно з указом Президента, Кабінет Міністрів схвалив серію заходів, спрямованих на пом'якшення наслідків політики радянського режиму в галузі релігії. Відповідно до плану, Фонд державної власності подав на розгляд центральної Міжвідомчої комісії список будівель, ділянок і майна, які не використовуються за своїм цільовим призначенням і на які претендують релігійні громади. На 30 червня Державний комітет у справах релігій, разом із державними та місцевими органами влади, всіляко сприяв відновленню і спорудженню 2500 місць для богослужіння.

Серед культових будівель, повернутих Урядом протягом періоду, описаного цим звітом, - хоральна синагога в Харкові, яку було передано Спільноті хасидів релігійних іудейських громад Шабат Любавич харківського регіону.

На 30 червня уряд погодився передати такі будівлі: Собор Покрови Богородиці в Чугуєві; колишній Домініканський собор релігійній громаді Української греко-католицької церкви у Львові; а також приміщення санаторію "Святі гори" монастирю Успіння Богоматері в Слов'яногорську Донецької області. Будівлю колишньої синагоги було передано іудейській релігійній общині у Слов'янську. Три будівлі колишнього Григорівського монастиря Бизюків було передано у власність Московського патріархату в селі Червоний Маяк Херсонської області. Київський патріархат успішно виграв суперечку з місцевими посадовцями щодо релігійних приміщень у Криму; церква отримала землю в оренду на 50 років. Хоча представники українських греко-католиків повідомляли, що Московський патріархат неодноразово блокував їхні спроби добитися земельної ділянки для спорудження церкви в Харкові, урядовці надали їм цю ділянку протягом звітного періоду. Представники римо-католиків позитивно відзначили, що місцева влада переглянула свої попередні рішення і надала Римо-католицькій церкві земельну ділянку для спорудження церкви в Чернігові. У Херсоні приміщення кінотеатру "Авангард" було передано для потреб церковної парафії Святого Пантелеймона.

Урядовці високого рівня відвідували богослужіння різноманітних вірувань.

Розділ III. Соціальні установки

Взаємини між прибічниками різноманітних релігійних груп здебільшого лишаються дружніми; але випадки напруги траплялись, особливо між лідерами релігійних організацій-суперників.

Дебати щодо можливого об'єднання деяких або всіх трьох православних церков і/або надання їм канонічного статусу автономної Української православної церкви сповільнили темп. Лідери Української православної церкви Київського патріархату й Української автокефальної православної церкви почали переговори про об'єднання, сподіваючись, що в результаті такого об'єднання їх визнає Православною церквою країни православний "Перший серед рівних" - Константинопольський патріарх Варфоломій. Було досягнуто угоди про дозвіл спільного проведення літургій священиками цих двох церков, і на цьому переговори про об'єднання зупинились на кінець періоду, описаного цим звітом. Ця напруга має географічні і політичні розгалуження. Підтримка незалежної місцевої Православної церкви (яка базується на церквах Київського патріархату й Автокефальній) потужніша на заході і серед правоцентристських політичних партій. Східні українці й лівіші партії мають тенденцію до підтримки тривалого союзу з Російською православною церквою. Патріарх Варфоломій підтримував зусилля, спрямовані на православну єдність, зустрічаючись із делегаціями кожної з трьох головних православних церков і посилаючи до них свої делегації, щоб обговорити це питання. Він не висловлював своєї власної думки щодо того, хто повинен очолювати об'єднану Українську православну церкву.

Зберігається напруга між деякими прихильниками Української греко-католицької церкви та Української православної церкви Московського патріархату через контроль над власністю у західній частині країни, - це спадщина насильницького об'єднання цих двох церков радянським режимом. Українська православна церква Московського патріархату також звинувачує Українську греко-католицьку церкву у спробах розширити свій вплив на ті регіони, де традиційно міцний Московський патріархат.

Тривають також суперечки між Київським та Московським патріархатами.

Одна із тривалих суперечок почалась у травні 2002 року, коли священник, церковний староста і кілька парафіян церкви Святого Миколая в Полтаві вийшли зі складу УПЦ Київського патріархату і приєдналися до УПЦ Московського патріархату. Парафіяни, прихильні до Київського патріархату, подали судовий позов проти того, що вони описали як незаконне захоплення церковної будівлі Московським патріархатом. Суд Жовтневого району Полтави постановив, що церква належить Московському патріархатові згідно з рішенням священника та членів парафії. У відповідь на апеляцію прибічників Київського патріархату Полтавський обласний апеляційний суд анулював рішення районного суду і призначив перегляд справи. Тим часом Київський патріархат призначив нового священника у цю церкву. Місцева влада дозволила віруючим обох церков користуватися будівлею по черзі. У травні священник Московського патріархату і його прибічники напали на вірних Київського патріархату під час їхньої останньої за чергою служби і перекрили вхід до церкви. Московський патріархат продовжує наполягати на тому, що церква сама і в повному складі вирішила вийти з Київського патріархату і приєднатися до Московського патріархату, але, згідно з даними Київського патріархату, лише приблизно з десяток членів церкви приєдналося до Московського патріархату.

У травні, відповідно з інформацією УПЦ Московського патріархату, прихильники УПЦ Київського патріархату зірвали богослужіння, яке проводили парафіяни Московського патріархату у церкві Святих Кузьми і Дем'яна в селі Глибочок Тростянецького району Вінницької області. Повідомлялося, що прихильники Київського патріархату заблокували вихід, розбили вікно у церкві і вимагали, щоб парафія Московського патріархату звільнила будівлю. Місцева міліція зупинила цю конфронтацію.

Представники кримських татар скаржаться на серйозну соціальну дискримінацію проти свого народу, але не обов'язково з релігійних причин. У Харкові студенти-мусульмани, переважно арабського й африканського походження, з різних інститутів повідомили відповідні інстанції про дискримінаційну перевірку документів і наклепи з боку місцевої міліції та інших громадян.

Релігійна організація п'ятдесятників заявила, що Українська православна церква Московського патріархату замовила передрук критичної статті про п'ятдесятників, спочатку опублікованої в Росії, в "Кримській газеті". Ця сама організація також заявила, що УПЦ Московського патріархату намагалася за посередництвом урядовців перешкодити спорудженню релігійних будівель.

Незважаючи на зусилля іудейських та українських греко-католицьких лідерів, спрямовані на мирне й неупереджене вирішення конфліктів у Києві й Самборі (Львівська область), що виникли в результаті наявності хрестів на єврейських кладовищах, ці суперечки так і залишаються невирішеними на кінець періоду, описаного цим звітом. У Києві один хрест залишився на території старого єврейського кладовища біля того місця, де нацисти влаштували масову різанину в Бабиному Яру. Іудейські лідери заявляють, що хрест було зведено без будівельного дозволу, і просять його перенести. У Самборі українська іудейська громада за допомогою іноземного благодійника почала будівництво меморіального парку на місці старого єврейського кладовища і масового вбивства євреїв під час Голокосту. Українські націоналісти, за відкритого сприяння місцевих урядовців, поставили хрести, щоб увічнити пам'ять християнських жертв нацистського терору в цій місцевості. Хоча організатори меморіалу підтримують увічнення пам'яті всіх груп населення, що постраждали в Самборі, вони однак виступили проти використання християнських релігійних символів на території єврейського кладовища. Водночас місцеві українські націоналісти залишаються проти використання єврейських символів або іврит у оформленні меморіалу.

Вияви антисемітизму і далі трапляються нечасто. Не повідомлялося про затримання у зв'язку з актом вандалізму, вчиненого щодо пам'ятника жертвам Голокосту в Житомирі у червні 2002 року. Один із лідерів іудейської громади стверджував, що цей та раніші напади не є показовими щодо загальних антисемітських настроїв у суспільстві; він не вбачав тут зростання антисемітських дій порівняно з минулими роками. Сім чоловік було засуджено у зв'язку з нападом на синагогу в Києві у квітні 2002 року. Ініціатор цього нападу отримав 4 роки ув'язнення. Шестеро інших, у віці 15-17 років, отримали від 18 місяців ув'язнення до 2 років.

Антисемітські статті часто виходять у вигляді невеличких публікацій та у нерегулярних газетах, але рідко з'являються у національній пресі. Журнал "Персонал", до складу редакційної колегії якого входить кілька депутатів Парламенту, публікував антисемітські статті. Іудейська громада отримала підтримку офіційних діячів у критиці цих публікацій. Однак видання виграло позов у справі про наклеп проти місцевої газети, яка звинуватила його у публікації антисемітських статей.

Розділ IV. Дії уряду США

Уряд США регулярно обговорює питання свободи релігії з урядом [України] у контексті їхнього загального діалогу і політики, що сприяє утвердженню прав людини, і виявляє активну увагу до ситуації, якщо вона підтверджена. Більшість іноземних церковних діячів - американці, і Посольство в разі потреби втручалось, аби захистити їхні права згідно із законом. За період, описаний у цьому звіті, Посольство США не отримало інформації щодо візових проблем у релігійних діячів. Посольство США піднімало перед відповідними офіційними особами питання про труднощі, з якими зіткнувся американський греко-католицький священник, намагаючись отримати належне визнання своєї академічної кваліфікації, необхідне для його подальшої роботи. Державний комітет у справах релігій і Міністерство закордонних справ забезпечує сприяння і надає необхідні роз'яснення Посольству, а Посольство, в свою чергу, допомагає американським громадянам з'ясувати й відстоювати свої права.

Посол США, так само як і інші керівники Посольства, демонструє інтерес американського уряду до свободи релігії, підтримуючи безперервний діалог з урядовими та релігійними лідерами, а також будучи присутнім на важливих подіях релігійного життя країни. Керівники Посольства США відвідали меморіали, присвячені жертвам Голокосту, зокрема під час ушанування пам'яті жертв Бабиного Яру в Києві та відкриття пам'ятника Голокосту у Вінниці, а також фотовиставки місцевих єврейських митців. Керівники Посольства також зустрічалися з мусульманськими лідерами в Києві, Одесі, Дніпропетровську та Криму, щоб ознайомитися з проблемами цих громад. Посол провів зустріч представників різних релігій у Львові та обід-іфтар у Києві, які сприяли діалогові між різними релігійними лідерами.

Посольство США призначає працівників, які інформують керівництво про різноманітні релігійні проблеми, повернення церковного майна, діалоги та суперечки між представниками різних релігій, антисемітизм та права людини. В результаті такого інформування керівники Посольства встановлюють тісні контакти не лише з духовництвом, а й зі світськими лідерами в релігійних громадах і представниками організацій релігійно орієнтованих соціальних служб, таких як Карітас чи Джойнт - Спільний американсько-єврейський розподільчий комітет, що активно працюють у країні. До того ж Посольство допомагає організувати зустрічі з такими групами для членів Конгресу США та інших офіційних осіб Америки, які приїжджають в Україну.

Посольство уважно стежить за розвитком подій навколо кладовищ у Самборі й Володимирі-Волинському, піднімає пов'язані з ними питання перед Державним комітетом у справах релігій. Представники Посольства відвідали кладовище у Володимирі-Волинському і зустрілися з місцевими посадовцями, щоб обговорити ситуацію. Посольство також піднімало питання щодо кладовища у Володимирі-Волинському перед Волинською державною адміністрацією, Міністерством закордонних справ, Міністерством юстиції, офісом прем'єр-міністра та Адміністрацією Президента. До того ж Посольство США піднімало питання про ці кладовища, так само як і про ситуацію з поверненням майна в цілому, на зустрічах із представниками уряду. Відділ преси, освіти і культури спонсорував зйомки документального фільму про життя видатного українсько-єврейського правника Арнольда Марголіна.

Протягом року представники Державного департаменту Сполучених Штатів Америки і представники Комісії США з питань збереження американської культурної спадщини за кордоном зустрічалися з різними урядовцями й релігійними лідерами.

Опубліковано 18 грудня 2003 року.

[Державний департамент США оприлюднює п'ятий щорічний звіт про свободу віросповідання \(російською\)](#)

[Сторінка Звіту про свободу віросповідання на веб-сайті Держдепартаменту США](#)